

К.О. Коцюрба

*викладач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої
політики Київського міжнародного університету*

КОНЦЕПЦІЯ «SMART DEFENSE» ЯК ВИМУШЕНИЙ ТРЕНД СУЧАСНОГО ГЛОБАЛІЗОВАНОГО СВІТУ

У статті аналізується зміст та основні завдання нової концепції Північноатлантичного альянсу – «smart defense». Висвітлюються причини її появи та проблеми практичної реалізації. Розкривається зміст основних труднощів, які постали перед альянсом у процесі забезпечення миру та безпеки в період економічної кризи. Розглядаються проекти, які були запропоновані в межах цієї концепції.

Ключові слова: НАТО, «розумна оборона», безпека, оборонний бюджет, фінансово-економічна криза, архітектура європейської безпеки.

Безпека є базовою потребою будь-якого суспільства. Гарантування безпечного стану є основним завданням держави. Проте в XXI столітті безпека вже не ототожнюється з відсутністю загрози військового нападу. Нині більшу небезпеку для держави становлять «несиметричні» загрози, які важко передбачити, відстежити й усунути. Серед таких загроз окреме місце належить економічній нестабільності. Адже за умов жорстокої економії і скорочення оборонних бюджетів ставиться під сумнів виконання взятих на себе зобов'язань у гарантуванні безпечного стану та стабільності. Таким чином, реалізація концепції «smart defense», яка має на меті забезпечення максимальної ефективності витрат на оборону завдяки ретельнішому визначенню пріоритетів, спеціалізації та багатонаціональній співпраці у сфері придбання сучасних озброєння та військової техніки, є необхідним етапом трансформацій Альянсу. Саме важливість реалізації даної концепції в умовах сформованого в економіці клімату, що

характеризується повсюдним скороченням державних видатків на оборону, обумовлює *актуальність* дослідження її основних ідей і проблем практичної реалізації.

Джерельну базу статті становлять офіційні документи НАТО: Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року [1]; Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору, прийнята главами держав та урядів у Лісабоні 19 листопада 2010 року [2], що дозволяє чітко окреслити межі адаптації НАТО до нових умов безпеки; Річний звіт Генерального секретаря за 2012 рік [5], а також «Декларація саміту щодо оборонного потенціалу: якими бути збройним силам НАТО у 2020 році» 20.05.2012 р. [3], що актуалізує роль і місце НАТО в сучасному світі.

Метою статті є дослідження необхідності дотримання концепції «smart defense» і проблем її реалізації.

Основою сучасної системи міжнародно-правових гарантій підтримання та відновлення міжнародного миру та безпеки є ідея колективної оборони. Вона остаточно була сформована в ХХ столітті, проте перед тим пройшла тривалий шлях історичного розвитку. Делегування країнами своїх повноважень у сфері забезпечення безпеки, могутнім міждержавним оборонним структурам є головною тенденцією сучасних міжнародних відносин. Інтеграційні процеси відбуваються на основі спільних інтересів задля досягнення певної мети.

Історія має чимало прикладів об'єднання держав перед обличчям спільного ворога. Так, грецькі міста-поліси створювали союзи для протистояння експансії Римської імперії. Практика полісів (міст-держав) Стародавньої Греції з утворення об'єднань, спрямованих, зокрема, на захист безпеки своїх членів або захист їх спільних цінностей, є важливою сторінкою в історії становлення ідеї та практики колективної безпеки [8, с. 167]. Так, союзницькі зобов'язання членів Пелопоннеського союзу полягали в узгодженні зовнішньої політики та в спільних воєнних діях. Кожен учасник мав надавати для них військовий

контингент із власними командирами та матеріальним забезпеченням. Нині саме виконанням цих зобов'язань характеризуються міжнародні безпекові структури.

Історія ХХ ст. має на своєму рахунку дві світові війни, у яких країни, об'єднуючись у блоки на основі спільних інтересів, протистояли загарбанню власних територій. Нині поняття безпеки має набагато глибший контекст і відсутність загрози прямого військового нападу не може розглядатися державою як безпечний стан. Адже з розвитком світу змінився характер загроз. Нині одночасно з так званими «традиційними загрозами» країни все частіше зіштовхуються з «несиметричними» загрозами.

Визначення цих «несиметричних» загроз дає нова Стратегічна концепція НАТО, прийнята на Лісабонському саміті 2010 року [3]. Серед таких загроз окреме місце належить економічній нестабільності. Адже за умов жорстокої економії і скорочення оборонних бюджетів ставиться під сумнів виконання взятих на себе зобов'язань у гарантуванні безпечного стану та стабільності.

За таких умов країнам НАТО стає все важче знаходити фінансові ресурси, необхідні для підтримки адекватних військових сил і засобів. Тоді як Північноатлантичний союз виконує в дійсності роль міжнародного поліцейського і принципово важливими є інвестиції в майбутні сили і засоби, зменшення фінансових можливосте членів є надзвичайно небезпечним.

Також у результаті фінансової кризи і скорочення в багатьох країнах НАТО частки ресурсів, що виділяються на оборону, виникла надмірна залежність від декількох країн, насамперед від Сполучених Штатів, збільшуються невідповідності потенціалів серед європейських країн НАТО і спостерігається значний дефіцит найважливіших засобів.

Країни НАТО витрачають на оборону менше половини оборонних витрат США. Починаючи з 2008 року, оборонні

витрати більшості країн НАТО, окрім США, постійно знижуються. На частку Франції, Німеччини та Сполученого Королівства в сукупності припадає понад 50 відсотків оборонних витрат країн НАТО, без урахування США, проте останнім часом на оборонні витрати цих трьох країн виявляється дедалі більший тиск.

У 2006 році країни НАТО домовилися виділяти на оборону як мінімум два відсотки від ВВП. У 2007 році тільки п'ять країн-членів виконали угоду і перетнули 2% бар'єр[5], у 2012 році їхня кількість скоротилася до чотирьох.

Проблема полягає в тому, що Сполучені Штати більше не готові нести основний тягар витрат Альянсу. А всі інші країни куди охочіше спрямували б частину своїх оборонних бюджетів на соціальні або економічні потреби.

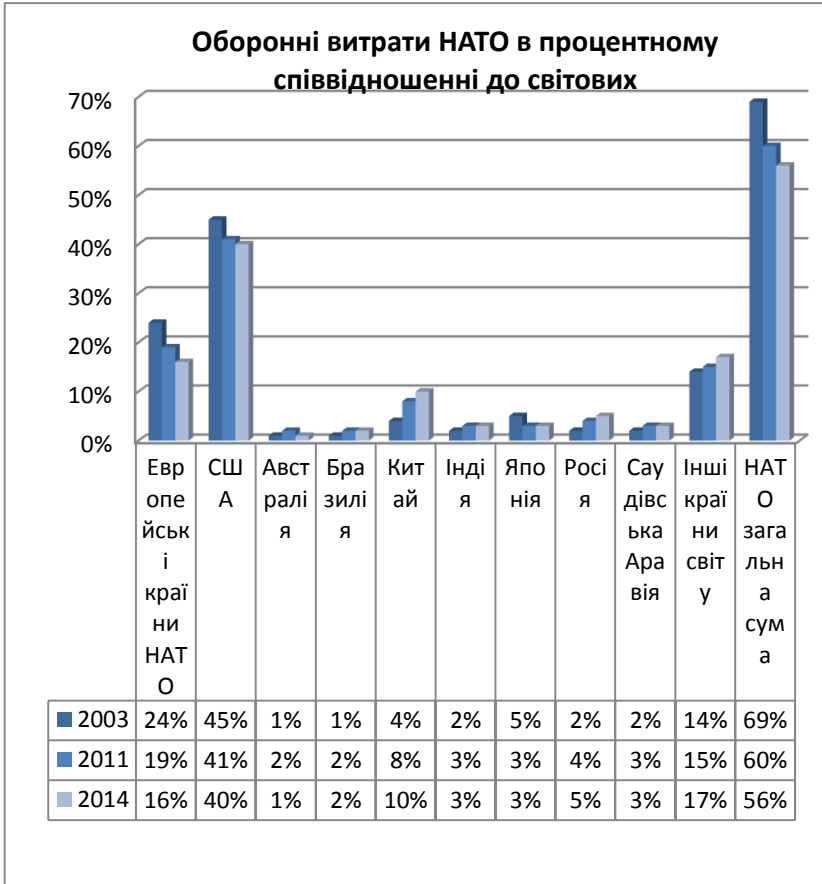
При детальному вивченні оборонних витрат у світі виявляється, що сукупний обсяг оборонних витрат НАТО залишається найбільшим. Однак, якщо в 2011 році на частку НАТО припадало 60 відсотків світових оборонних витрат, намітилася незмінна тенденція до зниження порівнянно з 69 відсотками в 2003 році. Частка НАТО залишається переважаючою, але вже в 2014 році вона може знизитися до 56 відсотків або ще менше, якщо збережуться поточні тенденції в оборонних витратах держав-членів НАТО та інших країн у всьому світі [5].

Фінансова криза спонукає НАТО до реформ. Очільники організації розуміють, що найкраще рішення в таких умовах – адекватне розподілення ресурсів. Іншими словами, розумно витратити кошти, щоб домогтися максимальної рентабельності.

Уперше ідея концепції «smart defence» була запропонована після Мюнхенської конференції з безпеки 2011 року. Її автор, Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмусен, представив форму нового мислення в оборонній сфері.

Світові оборонні витрати

Таблиця.1.1.

Дана концепція як наслідок довготривалої фінансово-економічної кризи покликана створити сприятливіші умови в безпековій сфері. Оптимізація має відбуватися за рахунок тіснішої та гнучкішої співпраці. У 2012 році, затвердивши пакет рішень у сфері оборони і такі ключові ініціативи, такі як «Розумна оборона» та «Зв'язаність сил», країни НАТО почали

робити кроки, спрямовані на розв'язання найгостріших проблем.

У часи жорсткої економії, кожен євро, долар або фунт стерлінгів на рахунку. «Smart defence» являє собою новий спосіб мислення про створення сучасних засобів оборони для Альянсу в найближче десятиліття. Це означає ефективніше спільне використання можливостей, встановлення пріоритетів і координування зусиль.

Але ж військова місія в Лівії показала, що країни НАТО не завжди здатні прийти до згоди з ключових питань. Цей факт не дозволяє говорити про наявність серйозних суперечностей у середині блоку. Ця військова операція виявила в системі Альянсу серйозні прогалини. Диверсифікації позицій країн альянсу з ключових військово-політичних питань перетворились у стійку тенденцію. Тому одним з найважливіших завдань «smart defence» є збалансованість американського і європейського військового потенціалу. Одночасно кожен з членів Альянсу повинен бути впевнений у тому, що партнери однаково відповідально підходять до виконання своїх зобов'язань.

Іншими словами, оборона повинна бути організована таким чином: різні члени НАТО концентрують свої фінансові ресурси на окремих напрямках і одночасно спільно працюють у певних сферах.

«Smart defense» (розумна оборона) – це нове мислення, яке дає країнам можливість вести спільну роботу для створення і підтримки потенціалів, які вони не могли б дозволити собі створити або закупити самостійно, а також звільнити ресурси для створення інших потенціалів.

На саміті в Чикаго країни НАТО домовилися приступити до практичної реалізації пакету з 22 проектів «smart defense», завдяки яким вдасться підвищити оперативну ефективність, домогтись економії на зменшенні дублюючих витрат ресурсів і забезпечити тіснішу військ НАТО. До компетенції цієї

концепції належать питання протиракетної оборони, розвідки, спостереження, забезпечення готовності, навчання та підготовка сил, ефективної взаємодії та сили охорони [5]. Це означає спільне придбання та спільне утримання військових компонентів, крім того, мережеве об'єднання наявних військових підрозділів.

Проте «smart defense» – це значно ширше поняття. Це – зміна в мисленні, можливість вироблення нової культури співпраці, у якій першочергового значення набуває багатонаціональне співробітництво. Це – ефективний спосіб забезпечення збройних сил необхідним потенціалом [5].

Як передбачається, набутий завдяки цим проектам досвід допоможе зміцнити довіру до багатонаціональної співпраці над більшими потенціалами, яких потребує Північноатлантичний союз. У коло цих проектів входить:

Універсальний інтерфейс озброєнь НАТО: технічне рішення, що дозволяє різним літакам-винищувачам використовувати боеприпаси з різних джерел і країн, що покликане сприяти гнучкому використанню боеприпасів у всьому Північноатлантичному союзі. Операція ВПС у Лівії, проведена в 2011 році, підтвердила важливість подібного проекту.

Патрульні літаки ВМС: багатонаціональний резерв патрульних літаків ВМС, які можуть надаватись усім країнам-учасникам, а також іншим країнам за надходженням запиту, з метою гнучкішого й ефективнішого використання наявних коштів.

Багатонаціональні медичні лікувальні об'єкти: стандартні модульні медичні установи для багатонаціональних розгортань на підтримку операцій; завдяки їм країни зможуть оптимально використовувати медичні сили і засоби.

Модулі введення в дію розгорнутих авіабаз: за рахунок об'єднання компонентів, необхідних для розгортання аеродромів на підтримку операцій, буде створена авіабаза.

Багатонаціональний резерв таких модулів буде створений із сил і засобів, які нададуть різні країни.

Європейські країни НАТО беруть участь у кожному з проектів «розумної оборони», узгоджених на сьогоднішній день, і відіграють провідну роль приблизно в двох третинах цих проектів. З точки зору участі одна третина проектів - суто європейська.

Крім цих проектів, у межах «розумної оборони» Північноатлантичний союз веде три багатонаціональні програми особливої значущості:

- протиракетна оборона;
- система спостереження НАТО у сфері наземної розвідки;
- об'єднана система розвідки, спостереження і рекогносцировки.

Ці програми покликані забезпечити НАТО найсучаснішим колективним військовим потенціалом, необхідним для протистояння новим загрозам безпеки і задоволення інших оперативних потреб. Як зазначено в концепції: «діючи спільно, країни можуть мати доступ до можливостей, які вони не могли дозволити собі індивідуально, і досягти значної економії» [5]. Співпраця може набувати таких різних форм, як поділ на невеликі групи країн, або стратегічний поділ на групи, за різними факторами: близькість географічного розташування, культури або володіння спільними активами.

Також важливим є той факт, що країни-партнери НАТО, серед них і Україна, запрошені до участі в реалізації концепції «розумної оборони» альянсу. Адже, починаючи з моменту здобуття незалежності Україна оголосила про пріоритетність безпекового співробітництва в євроатлантичному просторі. Співпраця з НАТО завжди була важливою для української держави і, незважаючи на те, що нині ми не прагнемо стати повноправним членом Альянсу, цей напрямок залишається досить цікавим та перспективним для нашої держави [1].

Указом Президента України № 273/2012 від 19 квітня 2012 затверджена Річна національна програма співробітництва Україна-НАТО. Таким чином Україна підтвердила своє прагнення і в майбутньому співпрацювати з Альянсом. А участь у проектах у межах концепції «розумної оборони» може стати для України позитивним досвідом у реформуванні оборонної сфери та дозволить у майбутньому вийти на новий рівень співпраці з НАТО.

Щодо перешкод на шляху реалізації концепції, то тут НАТО знов опиняється перед проблемою відсутності єдності в середині Альянсу. Адже реалізація концепції, що спрямована на тіснішу співпрацю, можлива за умов наявності єдиного бачення та спільних цілей. Проблема полягає в тому, що уряди країн-учасниць не бажають економити на суверенитеті та не мають наміру відмовлятися від права накладати ті чи інші обмеження на участь свої військових контингентів у зарубіжних місіях, під час яких і має відбуватися «розподіл обов'язків» [7, с. 184]. У концепції зазначено, що «розробка і застосування оборонного потенціалу належить насамперед до компетенції національних урядів. Однак технології коштують дедалі дорожче, і оборонні бюджети не витримують такого фінансового навантаження. Отже, деякі засоби більшість країн Альянсу може отримати лише у випадку спільного придбання» [5]. Усі країни-члени Альянсу розуміють, що згладити вплив негативних наслідків фінансової кризи на оборонну сферу можна лише за допомогою адекватного реформування, проте відмова від власних амбіцій надзвичайно важко дається союзникам.

Загалом, концепція «smart defense» є частиною іншої довготривалої ініціативи – «На шляху до сил НАТО 2020», яка була схвалена главами держав і урядів країн НАТО на саміті в Чикаго. Головна її мета полягає у створенні сучасних збройних сил, здатних до адекватного й оперативного реагування на виникаючі виклики та загрози безпеці в будь-якому регіоні світу

з максимально ефективним використанням військового потенціалу країн НАТО.

Отже, ідея об'єднання країн у союзи заради гарантування своєї безпеки не нова. Вона має багатовікову історію, яка демонструє як переваги, так і недоліки такої інтеграції. Країни співпрацюють на основі спільності інтересів і цінностей, при цьому жертвуючи певною частиною суверенітету, чи власними амбіціями. Організація Північноатлантичного договору пов'язує найрозвиненіші та найвпливовіші держави Європи з Америкою, перетворюючи Сполучені Штати в головну дійову особу навіть у внутрішньо європейських справах [9, с. 40].

З моменту заснування Організації Північноатлантичного договору йдуть дискусії про місце і роль цієї організації в системі міжнародної безпеки, про подальшу долю трансатлантичного проекту і можливі перспективи його реформування. Адже з плином часу змінюється світ і відповідно іншими стають «правила гри». У такій ситуації, якщо Альянс прагне і надалі залишатися могутньою структурою європейської архітектури безпеки, він повинен адаптуватися до нових безпекових реалій. Діяти на випередження, заздалегідь вживаючи заходів для запобігання можливих криз.

Скорочення оборонних видатків країнами-членами НАТО стало однією з найбільших проблем Альянсу. Адже для ефективного забезпечення миру організація має володіти найновішим обладнанням, технікою та озброєнням, що в умовах жорсткої економії здається неможливим. Тому концепція «smart defense» стала ще одним інструментом НАТО в процесі адаптації до нових реалій часу, шляхом поглиблення трансатлантичних зв'язків.

Саміт у Чикаго був першим, але важливим кроком до реалізації цієї ініціативи. Глави держав і урядів країн-членів НАТО затвердили конкретний пакет міжнародних проектів, серед іншого для кращого захисту, кращого нагляду та кращого навчання сил НАТО. Ці проекти забезпечують підвищення

операційної ефективності, економії і тісніші зв'язки між силами НАТО, і будуть слугувати практичним досвідом для подальших таких проєктів удовгостроковій перспективі.

Серед можливих перешкод при реалізації концепції найзначущішою проблемою є відсутність єдності в середині Альянсу. Хоча ця проблема має глибоке коріння та існує вже не перше десятиліття, можливо саме «smart defence» допоможе у вирівнюванні національних пріоритетів. Адже концепція дає змогу для прозорої співпраці і пропонує економічно ефективний підхід для задоволення основних інтересів держав.

Працюючи разом як союзники з НАТО, країни-члени зацікавлені у співпраці з партнерами за межами НАТО. Нині, в умова фінансово-економічної кризи, багато країн опинились у подібній ситуації, де часто постає вибір між економією та ефективним захистом.

Для реалізації цілей концепції, країни повинні віддавати пріоритет тим з можливостей, які НАТО потребує найбільше, і шукати багатонаціональні розв'язання спільних проблем. НАТО може виступати у як посередник, допомагаючи народам встановити мир разом з меншими витратами, ефективніше і з меншим ризиком.

Література

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411 – VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 40. – Ст. 527.
2. The North Atlantic Treaty Washington D.C. [Електронний ресурс]. – 4 April 1994 / Офіційний сайт НАТО. – Режим доступу до ресурсу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
3. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19–20 November 2010 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт

- НАТО. – Режим доступу до ресурсу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm
4. Summit Declaration on Defence Capabilities: Toward NATO Forces 2020 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НАТО. – 2012. – 20 May. – Режим доступу до ресурсу : http://www.nato.int/cps/en/SID-E43238A3-8B6099E8/natolive/official_texts_87594.htm?blnSublanguage=true&selectedLocale=en&submit.x=4&submit.y=5&submit=select
  5. Secretary General's Annual Report 2012 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт НАТО. – 31 Jan. 2013. – Режим доступу до ресурсу : http://www.nato.int/docu/sg_report/2012/sg_annual_report_2012_mob_en.html
  6. Chicago: rightcity, righttime [Електронний ресурс] // NATO Review. – NATO Chicago Summit special edition. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.nato.int/docu/review/2012/Chicago/Chicago-Rasmussen/EN/index.htm>
  7. Александров О.С. Концепція «розумної оборони» НАТО: сутність і перспективи реалізації / О.С. Александров // Стратегічні пріоритети. – 2012 – №4. – С. 182–188.
  8. Ржевська В.С. Внесок об'єднань полісів Стародавньої Греції у розвиток ідеї колективної безпеки у міжнародному праві // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 4. – С. 167–179.
  9. Бжезінський З. Велика шахівниця / З. Бжезінський. – Львів : Лілея-НВ, 2000. – 236 с.

The article discusses the constituents of «smart defence» concept. The purposes and problems of implementing this »smart defence» concept are highlighted. The research deals with main significant challenges facing the NATO in the process of ensuring enduring peace, stability and security during the economic crisis. And describes a concrete package of multinational projects, including for better protection of NATO forces, better surveillance and better training.

Keywords: NATO, «smart defense», security, financial and the Economic Crisis, European security architecture.

В статье анализируется содержание новой концепции Североатлантического альянса – «smart defense». Освещаются причины ее появления и проблемы практической реализации. Раскрывается содержание основных трудностей, с которыми столкнулся альянс в процессе обеспечения безопасности в период экономического кризиса. Рассматриваются проекты, которые были предложены в рамках этой концепции.

Ключевые слова: НАТО, «умная оборона», безопасность, финансово-экономический кризис, архитектура европейской безопасности.